

подчинены главной цели – точно, коротко и ярко раскрыть мысль, достигнув ее концентрации.

Литература:

1. Кабашнікаў К.П. Малыя жанры беларускага фальклору ў славянскім кантэксце / Нац. акадэм. навук Беларусі. Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы. Мн. : Бел. навука, 1998. 218 с.
2. Лепешаў І.Я. Сітуацыйныя і кантэкстуальныя прыказкі. *Веснік ГрДУ імя Я. Купалы*, 2005. №1(30). С. 171–177.

Поплавная Л.В.

*кандидат филологических наук,
доцент кафедры белорусского языка
Гомельский государственный университет
имени Франциска Скорины,
Республика Беларусь*

**ВЫРАЗИТЕЛЬНЫЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО
ОБРАЗА В ТЕКСТАХ ИСТОРИЧЕСКИХ РОМАНОВ
ЛЕОНИДА ДАЙНЕКИ**

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню мовних засобів художньої виразності в мові історичних романів Леоніда Дайнека. У статті розглядаються основні різновиди метафор і порівнянь, які складають особливість художнього стилю автора.*

Ключові слова: *семантика, структура, тропи, метафора, персоніфікація, суб'єкт, об'єкт, порівняння.*

С именем Леонида Дайнеко связывают появление в белорусской литературе исторического цикла романов. Его романы «Меч князя Вячки», «След волколака», «Железные желуди», «Тропой Чародея» пронизаны мотивами любви к родному краю, его истории. Главные действующие герои его произведений – реальные персонажи белорусской истории: Миндовг, Вячка, Всеслав Чародей, Лев Сапега и другие. Полоцкий князь Всеслав Чародей стал героем его исторического романа «Тропой Чародея». Князь Миндовг превращается из исторического персонажа в одного из героев романа «Железные желуди». Князь Вячка – Вячеслав Борисович – главный герой романа «Меч князя Вячки», действия которого разворачиваются в

начале XIII века, когда Полоцк столкнулся с угрозой нападения крестоносцев. Именно эти фигуры помогают читателю лучше понять истинную историю своей страны.

В своих исторических романах писатель часто обращается к традиционным образам-символам, а также к средствам художественной выразительности, которые создают отличительный индивидуальный стиль автора. Леониду Дайнеко характерно метафорическое видение мира, которое всегда считалось признаком неординарного таланта писателя и поэта. Следует отметить, что метафора занимает основное место среди тропов в языке его исторических произведений. Причем автор отдает предпочтение такой разновидности метафоры, как персонификация, или олицетворение, когда неодушевленным предметам, явлениям природы, вещам приписываются действия человека: Тисячами нябачных, пагрозливых вачэй глядзела на яго **цемра** [1, с. 25]; **Сонца** тым часам **стральнула са свайго залатога лука** [1, с. 48]; **Цёмны лес ажыў, загуў, замахаў галінамі-рукамі** [1, с. 68]; **Восень запальвала** над прыціхлым возерам журботныя чырвоныя кастры лясоў [1, с. 223]; Ружовыя **промні** сонца змрок нябесны **запалілі** [1, с. 85]; Густым бурлівым дажджом **плакала ноч** аб грахах чалавечых [1, с. 17].

Использование олицетворения позволяет автору соединить элементы человеческой жизни с природным миром, показать при этом тесную связь человека с природой. Очень часто на страницах его исторических романов встречаются целые лирические пейзажные зарисовки, в которых природа является основным персонажем. Вот один из примеров: **«Крочыла ноч** па балотных пустках, па лазыяках, па рактніках, па сыпучых пясках дзюнаў. **Стамляўся, ляютна брыў** у Варажскае мора **дождж**. Але ноч не вечная, нават самая цёмная і доўгая. І вось ужо замест сляпой сажы **замігцела на небасхіле чэрненае срэбра**. Потым сталёвы водсвет з'явіўся ў нябёсах, ён святлеў, званчэў, быццам сталь награвалі ў агні. Потым пачуўся лёгкі няўлоўны хруст, нібы нехта, як хлебны каравай, пераламаў над яшчэ **соннай зямлёй** агромістую дажджыстую хмару. І дождж раптам сціх» [1, с. 37].

В языке исторических романов Л. Дайнеко очень часто встречаются генитивные метафоры, которые по своей структуре являются двухкомпонентными и строятся по модели: метафоризированное существительное в именительном падеже + зависимое существительное в родительном падеже: Першая **іскрынка світання** слаба і нясмела **запалілася ў** апраметнай **цемры** [1, с. 162]; У акенцы **затрапятаў залацісты матылёк свечкі** [1, с. 19]; У Вячку Дабранега **знайшла таго, аб кім неаднойчы марыла ў бяссонныя вясновыя ночы, калі цёмна-блакітнае неба стаіць над зямлёю,**

як нерухома рачна плынь, калі ясныя **вугольчыкі зорак**, здаецца, прапаяюць душу [1, с. 169]; Вячка стаяў адзін у цемры, наструнена прыслухоўваўся да **ўсхліпаў дажджу** [1, с. 32]; **Крумкач трывогі** зляцеў з душы, вальней стала дыхаць, будучыня зрабілася святлейшаю і весялейшаю [1, с. 33]. Такія метафоры выдзяляюцца сваёй асобнай образнасцю і лаканічнасцю, надаюць тэксту паэтычнасць і явяляюцца індывідуальна-аўтарскімі мастацкімі сродкамі.

Метафора як асноўнае ізабражэннае сродка ў творчых Л. Дайнека служыць для стварэння образнасці, а таксама з'яўляецца галоўным выразіцелем аўтарскага светазгляду, адносіны да адбываючага. Яна максімальна экспрэсіўна і прызначана як можна моцней дзейнічаць на чытацеля.

Для стварэння яркіх і запамінаючыхся асобаў Леонід Дайнека часта карыстаецца і такім сродкам мастацкай выразнасці, як параўнанне. Аўтар часта выкарыстоўвае субстантывныя параўнанні, якія характэрныя для падлежачага, выражанага іменным: *Кроплі* рачной *вады*, **як зорачкі**, густа зазьялі на аголеных смуглых руках і нагах [1, с. 10]; *Слёзы*, **як спорны дождж**, пырснулі ў яе з вачэй [1, с. 369]; Нарэшце *сцежкі*, **як ручайкі**, замігалі між дрэў [1, с. 372]; *Белыя воблакі*, **як кашлатыя авечкі**, беглі за небасхіл [1, с. 381].

Субстантывныя параўнанні ў мове гістарычных романаў Л. Дайнека часта ўсё характэрныя:

а) чалавека і жывых істот:

Наш *князь*, **як алень хутканогі** [1, с. 94]; Сядзеў *князь*, **як паранены вепр**, за валам глядзеў на дым і агонь [1, с. 108]; *Яна*, **як раз'ятраная ваўчыца**, ускочыла на ногі [1, с. 51]; Ён сам зведаў холад сірочага жыцця, калі на месцы роднай маці, на месцы сонца, якое павінна саграваць дзіцячую душу, была чужая, незразумелая жорсткая *жанчына*, **як ледзяная зорка ў марозным зімовым небе** [1, с. 28]; *Тэўтон*, **як лісіны хвост**, адразу ж шыгануў следам [1, с. 28]; *Усевалад* зноў, **як мудры ліс**, увільнуў ад адказу [1, с. 62]; Чалавек, асабліва маленькі чалавек, не можа без *маці*. **Як сонца**, узыходзіць яна над сынавым ложкам. **Як белы непагасны месяц**, асцярожна стаіць над сынамі уначы [1, с. 114];

б) прыродныя з'явішчы:

Сонечныя *промі*, **як залатыя ніткі**, затрапяталі на шчоках у ідала [1, с. 104]; *Месяц* усё-такі зазьяў над зямлёй, **як вялізная срэбная грыўня** [1, с. 8]; *Вецер*, **як злы дух**, пагрозна галёкае ў лясах, калючым снежным клубком коціцца па ледзяной Свіслачы [1, с. 87]; 3 паных тарфяных балотаў, з цёмных залітых расой лясоў павольна ўсплывала *сонца*, **як**

чырвоны, апалены полыям бясконцых бітваў шчыт грознага бога Сварога [1, с. 54].

Кроме субстантивных сравнений, встречается в прозе автора и адъективный тип сравнений, которые характеризуют признак предмета и имеют тесную связь с прилагательным в предложении. Леонид Дайнеко пользуется такими сравнительными конструкциями для передачи:

а) физических, психических и душевных качеств персонажей:

Хай кожны з вас будзе *адважным і моцным, як тур, маўклівым і пільным, як начная сава* [1, с. 349]; – Дзе айцец Сцяпан? – спытаў Вячка ў дзяка, суханькага, *согнутага, як сярпок*, старога [1, с. 32]; Ён лічыў сябе *мудрым і вастравокім, як начная сава* [1, с. 34]; Князь у нас *харобры, як леў* [1, с. 83]; Ваявода быў *сярдзіты, як мядзвездзь-бадзяга, якога нечакана ўспаролі з бярогі* [1, с. 139]; Уся яна была *зграбнаю, лёгкаю, як лугавы ветрык* [1, с. 354]; Пальцы былі *моцныя, як дубовыя сукі* [1, с. 39];

б) различных качеств, которые воспринимаются органами чувств:

Густая, як смала, начная цемра стаяла ў грыдніцы [1, с. 162]; А ўнізе чакаюць *вострыя, цвёрдыя, як жалеза*, частаколіны [1, с. 163]; Нейкі час яны моўкі ляжалі побач, і толькі шумела *цёмная, як дзёгаць*, рачная вада [1, с. 9]; Такія валасы павінны быць *халоднымі, як струмені лясной ракі* [1, с. 354]; *Сухія* былі вочы, *як халодны калядны снег* [1, с. 169]; Скура на твары пасмуглела, стала *цвёрдаю, як бубен* [1, с. 181]; Не *мяккае, як сыр*, а *цвёрдае, як камень*, патрэбна сэрца ў Лівоніі [1, с. 202];

в) цвета и его оттенков:

Нейкі час яны моўчкі ляжалі побач, і толькі шумела *чорная, як дзёгаць*, рачная вада [1, с. 9]; Усё добра, княжа, -- аблізнуў *пунсовыя, як у дзяўчыны*, вусны Нядзіл [1, с. 29]; З княжацкіх паграбоў выкочвалі чалядзіны дубовыя кадоўбцы, у якія быў наліты густы, цягучы, *светла-жоўты, як летняе сонца*, мёд-ліпец [1, с. 86]; Быў тут мядовы колер, і чырванавата-буры, і *агністы, як восеньскае кляновае лісце* [1, с. 92]; Ён спачатку быў ярка-чырвоны, потым жаўцеў і ўрэшце рэшт рабіўся *срабрыста-белым як снег* [1, с. 180].

Вербальные сравнения относятся к глаголу и образно характеризуют процесс действия, состояние, движение, зрительные и слуховые ассоциации:

Старыя вужы, *скруціўшыся ў клубок*, ляжалі, *блішчалі* на цёплых пнях, *як срэбныя талеркі* [1, с. 336]; Месячныя промні ўспыхнулі над металічным наканечніку суліцы, і той *засвяціўся, як вугалёк* [1, с. 9]; Нічога не памагло, *патухла* маладая княгіня, *як свечка* [1, с. 26]; Драўляны шар *скакаў, мітусіўся, як смяртэльна перапалоханы зайчык*, па траве [1, с. 363]; *Зловяць* яго, *як зайца ў цянёты*, і зарэжуць [1, с. 12];

Гарыць, як у лютым агні, не спіць, плача цэлыя ночы [1, с. 21]; *А дні цяклі, як цячэ вада ў Дзвіне* [1, с. 172].

Адвербиальные сравнения образно характеризуют признак действия и относятся к наречию: Чаладзін між тым пастаяў на вільчыку, павярнуўся, пайшоў назад па даху, *спрытна, як кот*, спусціўся па вуглу грыдніцы на зямлю, адчыніў дзверы і зайшоў у грыдніцу [1, с. 154]; Ён ішоў *лёгка, роўна, быццам трымаўся за месячныя промні, быццам быў прывязаны да іх* [1, с. 154]; Жывучы ў пушчы, з малалецтва навучыўся ён лазіць на самыя высокія дрэвы *лёгка і хутка, як вавёрыца* [1, с. 162].

Кроме традиционных сравнений, автор часто использует в своих произведениях устойчивые обороты или фразеологизмы: Ганцы вярнуліся *як мыла з'еўшы* [1, с. 537]; Гняздзіла, чаму адстаеш, едзеш *як мокрая курыца?* [1, с. 351]; Мірошка ад разгубленасці *як язык праглынуў* [1, с. 181]; Усе спалі *як забітыя* [1, с. 150]; *Як за сцяной* былі чаладзіны за сваім баярынам [1, с. 142]; Мірошка, *як аглушаны громам*, з непаразуменем глядзеў на маці [1, с. 67]; Воі для прыліку дзівіліся спрыту князеўны, але па іх тварах было відно, што патрэбны ім гэтыя грыбы *як сабаку пятая нага* [1, с. 185]; І княжныя харомы ён ведае, вывучыў *як свае пяць пальцаў* [1, с. 15]; Усе з палёгкай уздыхнулі, *як камень з плячэй звалілі* [1, с. 93]; Еўнух збялеў *як палатно* [1, с. 402]. Особенность таких сравнений в том, что в них отсутствует субъект сравнения. Использование таких конструкций даёт писателю неиссякаемые возможности в создании ярких и запоминающихся художественных образов.

В качестве объекта сравнения в своих произведениях Леонид Дайнека чаще всего использует:

а) названия животных:

Сядзеў князь, *як паранены вепр*, за валам, глядзеў на дым і агонь, што паўсюдна небасхіл засланялі, і плакаць хацелася, бо гэта ягонае багацце, ягоная сіла дымам у неба ішлі, ворагу даставаліся [1, с. 109]; Наш князь, *як алень хутканогі* [1, с. 94]; Яна, *як раз'ятраная ваўчыца*, ускочыла на ногі [1, с. 52]; І вось ён стаяў перад Белавалодам і Ульяніцай, нізенькі, тоўсценькі, рухавы, *як вожык* [1, с. 340]; Той, каго яны лічылі ледзь не богам, хто выхваляўся сваёй несмяротнасцю, бездапаможна і квола ляжаў на снезе, *як дохлая кошка* [1, с. 101]; Усевалад зноў, *як мудры ліс*, увільнуў ад адказу [1, с. 63]; Жывучы ў пушчы, з малалецтва навучыўся ён залазіць на самыя высокія дрэвы *лёгка і хутка, як вавёрыца* [1, с. 164]; *Як пушчанскі тур*, муж твой будзе. Смелы і вастрарогі будзе. Часта спаць табе адной на халодным одры, князеўна [1, с. 172]; Чаладзін між тым пастаяў на вільчыку, павярнуўся, пайшоў назад па даху, спрытна, *як кот*, спусціўся па

вуглу грьдніцы на зямлю, адчыніў дзверы і зайшоў у грьдніцу [1, с. 154]; Цябе, **як псы**, дзень і ноч ахоўваюць верныя воі [1, с. 23]; Белья воблакі, **як кашлатыя авечкі**, беглі за небасхіл [1, с. 381]; Зловяць яго, **як зайца ў цяніцы**, і зарэжучь [1, с. 12];

б) названія прыродных њявлений:

Чалавек, асабліва маленькі чалавек, не можа без маці. **Як сонца**, узыходзіць яна над сынавым ложкам [1, с. 115]; Мы зробімся **як туман**. [1, с. 13]; Слёзы, **як спорны дождж**, пырснулі з вачэй [1, с. 369]; З княжацкіх паграбоў выкочвалі чалядзіны дубовыя кадоўбцы, у якія быў наліты густы, цягучы, светла-жоўты, **як летнія сонца**, мёд-ліпец [1, с. 86]; Ён сам звездаў холад ірочага жыцця, калі на месцы роднай маці, на месцы сонца, якое павінна саграваць дзіцячую душу, была чужая, незразумелая жорсткая жанчына, **як ледзяная зорка ў марозным зімовым небе** [1, с. 29]; То стаяў ён пасярод жытнёвага поля, якое дыбілася крутымі жоўтымі хвалямі, пакрываючы князя з галавой, і толькі васількі, **як халодныя сінія зорачкі**, зрэдку міргалі ў гарачай жаўцізне [1, с. 266]; Блакітныя вочы, **як дзве вясновыя зорачкі**, глядзелі на Генрыху. [1, с. 220]; **Як дыханне ветру, як сонечны прамень**, яна сама сабою павінна ўлівацца ў чалавечую душу [1, с. 226]; Тэўтон, **як галодны начны вецер**, увайшоў са двара [1, с. 22];

в) названія конкретных предметов:

Нічога не памагло, патухла маладая княгіня, **як свечка** [1, с. 27]; Сваім позіткам, **як кап'ём**, прабіваў ён мяккае сэрца Сцегіса [1, с. 20]; Вячка стаяў разам з усімі, слухаў, аб чым гавораць людзі, і словы іхнія рэзалі яго, **як нажы** [1, с. 287]; Не мяккае, **як сыр**, а цвёрдае, **як камень**, патрэбна сэрца ў Лівоніі [1, с. 204]; Скура на твары пасмуглела, стала цвёрдаю, **як бубен** [1, с. 183]; Яны падышлі да гарадскога вала, селі каля яго, прыхіліўшыся да цвёрдай **як камень** гліны [1, с. 184]; Аднаго мяне схопіць гарадская варта, і будзе мая галава вісець на частаколе, **як пусты гладыш** [1, с. 164].

Таким образом, художественные средства выразительности, используемые автором в исторических романах, дают возможность Леониду Дайнеко создать оригинальные описания внешности героев, их поведения, чувств, мыслей и окружающего их мира. Они помогают сделать текст произведения более живописным и наглядным.

Литература

1. Дайнека, Л. Меч князя Вячкі. След ваўкалака: Раманы. Мн. : Юнацтва, 1993. 606 с.